

Žan-Pol Sartr: Hemişe resmi ýagdaýda tapawutlanmaktan ýüz öwürdim

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 26 января, 2025

Žan-Pol Sartr: Hemişe resmi ýagdaýda tapawutlanmaktan ýüz öwürdim ŽAN-POL SARTR: HEMIŞE RESMI ÝAGDAÝDA TAPAWUTLANMAKDAN ÝÜZ ÖWÜRDİM

Žan-Pol Sartr özüne berlen 1964-nji ýylyň edebiyat boýunça Nobel baýragyndan ýüz öwürdi / Fotosurat: Dominique Berretty-Gamma-Rapho

Aslynda Žan-Pol Sartr edebiyat ugrunda mynasyp görülen 1964-nji ýylyň Nobel baýragyndan ýüz öwürmeginiň sebäbini şondan on dokuz ýyl öň, ýagny 1945-nji ýylda ýazan makalasynda açyk-aýdyň görkezipdi. Şonuň üçin Sartryň ýoldaşlary onuň Nobel

baýragyndan ýüz öwürmegine geň galmandy:

«Biz bolsa doly tersine, oýundan gaçyp bolmaýandygyna ynanýarys. Dilsiz bolsak, daş-damana ýaly sessiz dursagam, bu gymyldy-herketsizligimiz ýene-de bir hereket etdigimizi aňladardy... Şonsuzam diňe ýaşap ýörenligimiz, barlygymyz bilenem döwrümize täsirimizi ýetirýäris. Onda bu täsiri bilnikli we özümüz isläp ýetirmeli-dä... Ýazyjynyň öz güýjüniň we ukybynyň mümkinçilik berýän möçberinde geljegi taýýarlamak gaýgysy bilen hereket etmegi seýrek gabat gelinýän ýagdaý däl. Emma näbelli, bulaşyk, düşünjeleýin geljek bar welin, bütin adamzady gyzyklandyrýar we ol hakda-da kän zat bilýändiris öýdemok».

(Özdemir Inje «Näme etmeli», «Cumhuriyet» gazetini, 19.04.2019 ý.).

Prinsip, oňurga, ýürek, pozisiýa... sözleriniň ýerine näme goýsaňyz goýuň. Žan-Pol Sartr hakyky ýazyjydan şony isleýärdi we käbirleri muny dogry, käbirleri nädogry hasaplap biler.

XX asyryň progressiw akymlarynyň öňdebaryjylaryndan biri Nobel baýragyndan gös-göni ýüz öwürmek bilen, prinsipine ygrarlydygyny ýallakçylaryň, burunlaryny goňur reňke boýamagy özüne dereje bilýänleriň, galamyny ulanyp özüni satlyga çykaranlaryň bäbenegine bazyrdadyp sokýardy.

Hem bu tötänlikmi näme, Žan-Pol Sartrdsn tegelek 101 ýyl öň şol ýurduň manifestini azerbaýjanly dramaturg, ýazyjy, filosof, tankytçy Mirza Fethaly Ahundzada jar edipdi. Ol Stambula gelende diňe türkleriň däl, tutuş Musulman Gündogarynyň yzagalaklykdan halas bolmagy üçin sadrazam Keçejizada Mehmet Fuat paşanyň dykgatyna ýetiren radikal teklipleri yzyna gaýtarylanda, işleýän ýeri Tiflise gelip, egindeşlerine we kärdeşlerine şu sözleri ýazyppy:

«Osmanly ministrleri jemgyýetiň pikirini edenok, özleriniň pikirini edýär. Ömrümiň ahyryna çenli şolara garşy göreşerin!» Jemgyýetçilik wakalaryndan bir gyra çekilen ýazyjy-şahyrlaryň Ahundzadanyň gözünde baş şaýylyk gymmatynyň bolmazlygy diňe Azerbaýjan üçin däl, Musulman Gündogary üçin hemmetaraplaýyn prinsip döreden bolsa, şondan kyrk ýyl soň Mirza Ali Ekber

Sabir bu prinsipi şeýle setirler bilen berkidipdi:

*Pula çokunýan şahyryň bu gahbalygy
Soňy bibat bolan eda däl-de, nämedir?*

Şu ýerde şahyr sözüniň ýerine ikerjiňlenmän ýazyjy, suratkeş, kompozitor, aýdymçy, hatda žurnalist diýibem ýazyp bileris.

Mundan 500 ýyl çemesi öň «Salam berdim, para däl diýip almadylar» sözleri bilen Gündogarda rewolýusion öwrülişigi eden Muhammet Fuzulyny Ahundzadanyň, Sabiriň, Sartryň atasy saýsak dogry bolmazmy eýse?

Sartrdan kän öň Nazym Hikmetiň Ýakup Kadrä ýazan şu bentleri şol bir wagtyň özünde özüni satlyga çykaran žurnalistsumak taýpasynyň (mysal üçin Mirşahinleriň, Rauflaryň) ýüzüne malçyldadyp urlan gakylyk däl-de näme:

Päheý, ýüzigara

Ruhuňy hebeşi ýesir kimin çykardyň bazara

Küntihana öwrüpsiň-ä kelläň içini

Penjeginiň jübüsinden ogurlap ölüleriň puluny

Satyn aldyň özüňe Şweýsar daglarynyň howasyny!

Baýrakdan ýüz öwrüp ýazan beýanatynda Žan-Pol Sartr Nobel baýragynyň nämüçin ýazyhy Migel Angel Asturiasa (Gwatemala) we şahyr Pablo Neruda berilmändigini soramak bilen, Lui Aragonyň näme sebäpden baýraga hödürlenmändigine gynanýar. Ýagny ol bir ýandan özüne berilen baýrakdan ýüz öwürýär, beýleki bir ýandanam çepçi pozisiýadaky ýazyjylara üns berilmeýändigini tankyt edipdir.

Sartryň bu beýanatyndan soň Asturiasdyr Neruda hem Nobel baýragyna mynasyp boldy.

Biz indi muña Sartryň prinsipsizligi hökmünde baha berip bilerismi?

Hiç haçan! Çünki Sartr baýragy öz adyndan we sebäplerini örän açyk-aýdyň görnüşde orta atyp yzyna gaýtarypdy. Emma bu ýagdaý Sartryň Nobel baýragynyň doly ýatyrylmagyny isländigini aňlatmaýar. Hem Nobel baýragyndan ýüz öwürmedik ýazyjylar Sartryň gözünde ideaolaryna hyýanat eden adamlar däl di.

Diňe individual nägileligini bildiren Žan-Pol Sartr uly möçberli pul üçin adynyň zaýalanmagyny islemändigini sebäpleri şeýdipdi.

Nobel baýragyndan ýüz öwürmeginden dört ýyl soň Fransiýadaky azatlykçy hereketleriň önüne düşen Sartry howpsuzlyk güýçleri

tussag etjek bolanda, prezident De Goll «Sartr Fransiyadyr» diýip, munuň öňüni alypdyr we kän wagt geçmänkä-de, wezipesinden el çekip obasyna gidipdi.

Eýse biziň günlerimizde akyldar ýazyjy Žan-Pol Sartr has hormatlanýan şahsyýetmi ýa syýasatçy Şarl de Gollmy diýip soralarda näme jogap berilýär?

94 ýaşan azerbaýjanly şahyr Neriman Hasanzada bir aýagynyň gördedigine garamazdan şindizem prezident Ilham Aliýewi öwmek üçin has ýagly, sabyňly, şampunly sözleri gözläp ýörjek bolsa, Žan-Pol Sartr Fransiýa bolmagynda galar elbetde!

• Žan-Pol Sartr Nobel baýragyndan nämüçin ýüz öwürdi?

Žan-Pol Sartr 1964-nji ýylyň 23-nji oktýabrynda Parižde şwesiýaly žurnalistlere beren «Baýrakdan nämüçin ýüz öwürdim?» atly beýanatynda şeýle diýýär:

«Munuň yzynyň galmagala ýazandygyna gynanýaryn: baýragyň berilendigi mälim edilenden soň ondan ýüz öwrülýär. Sebäbi muňa taýýarlyk görülyändigini barada meniň öňünden habarly edilmänligim. 15-nji oktýabrda «Figaro Littéraire» gazetiniň Stolgolmdan geçen habarynda Şwed akademiýasynyň meniň kandidaturamy oňlamaga meýillidigini, ýöne soňky saýlap-seçişiň bolmandygyny okanymdan soň ertesi gün akademiýanyň ýolbaşçylaryna hat ýazdym. Men ýagdaýy gaýdyp şu meselä

dolanyp gelmez ýaly üýtgedip bilerin öýdüpdim. Şol wagt men Nobel baýragynyň ony geljekde almaly adamyň pikirine sala salmazdan berilýändigini bilemokdym we munuň öňüni alaryn öýdüp pikir edýärdim. Emma men Şwed akademiýasynyň karar kabul etmeginden soň indi ondan yza ädim ätmejegini gowy bilýärim. Akademiýa ugradan hatymda men baýrakdan el çekmegimiň Şwed akademiýasy bilenem, Nobel baýragy bilen dahylly ýeriniň ýokdugyny düşündiripdim. Bu hatda men iki dürli sebäbiň bardygyny ýatladypdym: şahsy we obýektiw sebäpler».

• Şahsy sebäpler

«Baýrakdan ýüz öwürmegim öňünden oýlanylyp-ölçerilip edilen hereket däl. Çünki men elmydama resmi ýagdaýda tapawutlanmak nyşanlaryndan ýüz öwürüp gelen adam. Ikinji jahan urşundan soň 1945-nji ýylda maňa «Legion d'Honneur» medalyny tekli edenlerinde, hökümetde ýakyn dostlarymyň bardygyna garamazdan medaldan ýüz öwürpdim. Birnäçe dostumyň maslahat berendigine garamazdan men «France» kolležinde-de hiç haçan çykyş edesim

gelmedi.

Bu pozisiýamyň aňyrsynda meniň ýazyjykyk zähmetime degişli pikir-düşünjelerim ýatyr. Syýasy, sosial, medeni ugurda pozisiýasy bolan ýazyjy diňe özüne mahsus serişdeleriň üstünden hereket etmeli. Ýagny trafaretden çykan (erkin) söz bilen. Berilme ähtimallygy bolan tapawutlylyk alamatlary ýazyjynyň okyjylaryny meni ymylmasyz hasaplaýan basyşymyň astyna salýar. Ýönekeý Žan-Pol Sartr at-familiýasy bilen «Nobel baýragynyň eýesi Žan-Pol Sartr» at-familiýasynyň arasynda tapawut bar.

Şular ýaly tapawutlandyrylmagy makullaýan ýazyjy şol bir wagtyň özünde özüni tapawutlandyran jemgyýeti we guramany-da munuň bilen baglanyşdyryp goýýar. Emma Nobel baýragynyň eýesi Žan-Pol Sartr Wenesuela watan goragynyň arkasynda durmaga synanyşmak bilen öz yzyna Nobel baýragyny berýän guramany-da tirkeýär.

Şu mysalda görnüşi ýaly, hatda iň mertebeli formalara öwrüläýende-de, ýazyjy özüni edara-guramalara bermeli däl. Meniň şahsy pozisiýamyň indi bu baýraga mynasyp bolanlaryň at-abraýyna tankydy nazar bilen seretmeýändigini aýdyňdyr. Tanama bagty miýesser bolan birnäçe laureata çuňňur hormatymyň bardygyny aýdasym gelyär».

• **Obýektiw sebäpler**

«Häzir medeniýet frontundaky mümkin ýeke-täk göreş ýoly iki medeniýetiň – Gündogar we Günbatar – parahatçylyk şertinde ýaşamak ugrundaky göreşdir. Men munuň bilen medeniýetleriň doganlaşmalydygyny aýtjak bolamok. Men bu iki medeniýetiň garşy çykmagynhň çaknyşyga öwrülmeginiň gutulgysyzdygyna gowy düşünýärim. Emma bu garşy çykmagyň edara-guramalar goşulmazdan adamlaryň we medeniýetleriň arastnda bolup geçmegi gerek.

Men şahsy taýdan alanda bu iki medeniýetiň arasyndaky çaprazlygy düýpden duýýaryn: meniň özüm şeýle çaprazlyklaryň miwesi. Meniň simpatiyam gutulgysyz ýagdaýda sosializme we dogrusyny aýtmaly bolsa Gündogar blogyna ýakyn. Ýöne men buržuaz maşgalasynda doguldym we terbiýe aldym. Bu ýagdaý maňa

iki medeniýetiň ýakynlaşmagyny isleýän islendik kişi bilen hyzmatdaşlyk etme mümkinçiligini berýär. Ýöne tebigy ýagdaýda men «iň gowynyň», ýagny sosializmiň üstün çykjagyna ynanýaryn. Şonuň üçin kanunydyklaryny bilýändigime garamazdan gündogarly we günbatarly medeni guramalaryň baýragyny alasyň gelmeýär. Ähli simpatiyamyň sosializmiň ýanyndadygyna garamazdan, men bardy-geldi hödürläýselerem, mysal üçin men edil şular ýaly edip, Lenin baýragyndanam ýüz öwrüp bilerdim.

Men Nobel baýragynyň özeninde Günbatar blogynyň baýragy däldigini gowy bilýärim, ýöne baýragy Şwed akademiýasynyň kontrolyndan çykjak hadysalaryň bolup biläýjek ýagdaýyna getiripdirler. Ynha, şol sebäpli-de biziň günlerimiziň şertinde Nobel baýragy özeninde günbatarly ýazyjylar ýa-da Gündogaryň «günälileri» üçin teklip edilýän baýrak manysyny aňladýar. Mysal üçin, Günorta Amerikanyň ajaýyp şahyrlaryndan Pablo Neruda baýraga hödürlenmändir.

Bu baýraga doly mynasypdygyna garamazdan Lui Aragony hödürlemek hiç kimiň kellesine gelmändir. Nobel baýragynyň Şolohowa däl-de, Pasternaga berilmegi we baýragyň berpen ýeketäk sowet eseriniň daşary ýurtlarda çap edilmegi we ýazyjynyň

öz ýurdunda gadagan edilmegi-de gynandyryar.

Sazlaşygy ekwiwalent hem bolsa garşylyklaýyn manyda žest bilen täzeden gurup bolýar. Alžir urşy döwründe men we beýleki ýazyjylar «121-ler manifestine» gol çekenimizde, bu baýragy minnetdarlyk duýgusy bilen kabul edip bilerdim. Çünki bu ýagdaýda diňe men baýraga mynasyp görülmän, eýsem ugrunda göreşen azatlyk işimiz baýraga mynasyp boljakdy. Ýöne bu bolmady we uruş gutarandan soň maňa baýrak berildi».

• Azatlyk we pul

«Şwed akademiýasy kararynyň tutarygynda söz azatlygynyň üstünde durlup geçilýär: bu sözüň birnäçe manysy bar. Men barada aýdanda bolsa, men azatlyga konkret manyda düşünýärim – bir jübüt aýakgapdan has köp hak-hukuga eýe we işdäňe görä iýmek. Men baýrakdan ýüz öwürmegiň howpunyň ony kabul etmekden has az boljakdygyna ynanýaryn.

(Baýragy) kabul etmegimi men «zyýanyň obýektiv formada öwezini doldurmak» görnüşindäki ýagdaý hökmünde düşündirerdim. Men «Figaro Littéraire» gazetinde jedelli syýasy geçmişimi boýnuma günä ýüklemejegini» okadym. Men bu makalanyň Akademiýanyň pikir-düşünjesini aňlatmaýandygyny bilýärim. Ýöne bu makala bir bölek sag gatlakda razylygymyň nähili teswirlenjekdigini aç-açan orta goýýar. Geçmişde goýberen birnäçe ýalňyşlygymy öz ýoldaşlarymyň arasynda boýun almaga taýýardygyňa garamazdan men bu «jedelli syýasy geçmiş» meselesiniň şindizem güýjüni ýitirmändigine ynanýaryn.

Şol sanda men Nobel baýragyna «buržuaziýanyň baýragy» diýjek bolamok. Ýöne meniň gowy tanaýan gatklaryň şeýle görnüşde «buržuaz düşündirişini» bermeginden gaçyp bilmezdim. Ahyrynda pully ýerini agzamaly bolýaryn: umumy at-abraýa uly möçberde pul hasabyny goşýan Şwed akademiýasy baýragyň eýesiniň eginperine agyr ýük urýat. Nu mesele maňa azap berýärdi. Ýa baýragy alyp berilen puluň möçberini tutumly işleri alyp barýan hereketleri we guramalary goldamalydym. Özüm-ä jynsaparazlyga garşy London Komitetini pikir edipdim. Ýa-da umumy prinsiplerden ötri baýrakdan ýüz öwürüp pula mätäçlik duýýan bu hereketi maddy goldawdan binasip goýmak. Ýöne men munun galp çykalga boljagyny pikir edýärim. Hertişik-de bolsa men 250 müň frankdan gaça duranymy kem göremok, çünki resmi ýagdaýda Gündogara-da, Günbatar blogyna-da ýakyn bolup galasym gelýär. Emma munuň ýany bilen 250 müň kron üçin diňe meniň däl, ýoldaşlarymyňam bilelikde öňe süren prinsiplerinden el çekmegi islöp bilmezler.

Bularyň barsy hem-ä baýraga mynasyp bolmagymy, hemem ondan ýüz öwürmek bilen jogap bermäge mejbur bolandygymyň ýagdaýy meniň üçin kyn pursatlary döretdi. Men şwed jemgyýetçiligine mähirli duýgularymy bildirmek bilen sözümi soňlasym gelýär».

Žan-Pol Sartr «Nämüçin baýrakdan ýüz öwürdim?»

Maýis ALIZADE.

Ýekşenbe, 03.11.2024 ý. Edebi makalalar